

Роберт МИХАЈЛОВСКИ

НОВИ ПОДАТОЦИ ЗА ПЕЧАТОТ НА ПРОТО-СИНГЕЛОТ НИКИФОР МАВРОН ОД СРЕДНОВЕКОВНИОТ ВАРОШ, ПРИЛЕП

Клучни зборови: *Варош, Прилеп, Никифор, Прото-сингел, Маврон, Свети Димитрија, Панаѓириште, Патријарх, Антиохија, Јован Ламтин*

Апстракт: *Овој напис е резултат на истражувањето околу личноста на прото-сингелот Никифор, (Маврон) и неговиот редок оловен печат пронајден во близината на црквата свети Димитрија во Варош, Прилеп. Во 1079-1080 година, Никифор Маврон е избран за патријарх на Теополис, Велика Антиохија и Источна Анатолија.*

Оваа студија е резултат на истражувањето околу личноста на прото-сингелот Никифор (Маврон) и неговиот оловен печат пронајден во Варош кај Прилеп и објавен во 'Byzantinoslavica' во 2010.¹ Печатот му припаѓа на византиската црковна хиерархија и придонесува кон расветлувањето на црковната историја на прилепскиот Варош и односите со Охридската ахиепископија во единаесеттиот век.

Средновековниот град Прилеп и неговото подградие Варош биле подигнати околу римската населба Керамија (Ceramiæ), која според мапата на Пејтингер била патна станица помеѓу Хераклеја Линкестис и Стоби.² Во средновековниот период крепоста на Прилеп имала стратешка важност врз сообраќајниците помеѓу раскрсниците на Виа Егнација кај Хераклеја и долината на Вардар кај Стоби, како и 'Друмот'- патот кој водел од Прилеп покрај Селечка планина и се врзувал со Виа

Егнација, кај Брод на Црна река.³ Тврдината Прилеп ја надгледувала и мрежата на локалните патишта кои воделе преку планинските премини на Бабуна, Плетвар, Железник и Мариово.

Прилеп прв пат се споменува во хрониката на византискиот историчар Јован Скилица, кога цар Самуил после битката кај Беласица на 29-ти јули 1014 година се засолнил во тврдината. Царот Самуил наскоро заминал во престолнината на островот Ахил, Мала Преспа каде на 6 октомври починал од апоплексија.⁴ Во времето на Самуил тврдините на Охрид, Прилеп, Битола и Преспа биле јадрото на 'Внатрешните тврдини на царството' и биле управувани од царските министри 'кавхан' или 'топарх на внатрешните тврдини'.⁵ Етимологијата на Прилеп (Прилепъ, Прѣлѣпос), доаѓа од изгледот на кулите и ѕидините кои како да биле прилепени врз карпестиот рид.⁶

Средновековното подградие на Прилеп, Варош имало добра позиција на јужната страна од ридот, снабдено со цистерна и со храна од плодното поле. Еднаш годишно во месецот април за-

³ И. Микулчиќ, *Антички градови во Македонија*. Скопје 1999, 85.

⁴ Византијски извори за историју народа Југославије, (Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић et alii) vol.3, (1966), 107; *Ioannis Scylitzae synopsis historiarum*, (Ioannes Turn recensuit) Apud Walter de Gruyter et socios, Berolinet et Novi Eboraci MCMLXXIII, 349.35.

⁵ С. Пириватрић, Самуилова држава, обим и карактер, Београд 1997, 129, 174, 178; S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930.

⁶ А. Kazhdan, 'Prilapos', *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. Kazhdan et alii) vol. III, New York 1991, 1718-1719; Б. Бабиќ, 'Материјалната култура на македонските Словени', Уметничкото богатство на Македонија', (ed. К. Бојациевски) Скопје 1984, 121-125; Papazoglou, op. cit., 291.

¹ R. Mihajlovski, Molyvdovull of Nikephoros Protosynkellos', *Byzantinoslavica*, 69 (2010), 221-230.

² В. Josifovska, I. Mikulčić, *Tabula Imperii Romani*. K-34, Ljubljana 1976, 70. (Section: Naissus-Serdica-Scupi-Thessalonike); F. Papazoglou, *Les Villes de Macédoine à l'époque Romaine*. Athens, Paris 1988, 29; И. Микулчиќ, *Антички градови во Македонија*. Скопје 1999, 86-89; idem, *Pelagonija u svetlosti arheoloskih nalaza, od egejske seobe do Avgusta*. Skopje-Beograd 1966, 75-87; N.G. L. Hammond, *A History of Macedonia*. I, Oxford 1972, 17, 67, maps 5, 9.

почнувал панаѓурот од дваесет и пет дена во чест на Свети Великомаченик Димитрија. Преку неделата се одржувал и голем еднодневен пазар, на кого доаѓале бројни трговци. Помеѓу десеттиот и четрнаесеттиот век подградието Варош било активен трговски центар, но и духовно средиште со цркви и манастири. Во десеттиот век во областа западно од реката Вардар се раширила богомилската вера, особено во селата на планината Бабуна.⁷ Побожниот бугарски цар Петар (927-970) и цариградскиот патријарх Теофилакт Лакапин (933-956) организирале монашки братства низ градовите со христијанска мисионерска дејност помеѓу богомилите.⁸ Поради тоа во периодот помеѓу десеттиот и четрнаесеттиот век варошките цркви беа градени или обновувани: манастирот Свети Архангел Михаил и црквата Свети Димитрија со почетоци од десеттиот век, црквата Свети Никола од тринаесеттиот век, црквата Свети Петар, црквичката Света Богородица Пречиста од четрнаесеттиот век, црквата Свети Тодор Тирон, недовршената црква свети Атанасиј, црквичките посветени на Света Варвара и на Свети Кузман и Дамјан, како и црквичката Свети Јован Предтеча од 1343 година која служела како митрополитски параклис во четрнаесеттиот и петнаесеттиот век.⁹ Освен варошкиот манастир посветен на Св. Архангел Михаил, во близината на Прилеп имало и неколку царски манастири: Успението на Пресвета Богородица под Трескавец, Св. Преображение кај Зрзе и Свети Никола во Манастир, Мариово.¹⁰

Според хрисовулата на византискиот император Василиј II од 1019 година градот Прилеп му

припаѓал на битолскиот епископат кој бил подчинет на Охридската архиепископија: ‘Епископот на Битола ќе ги има Пелагонија, Прилеп, Дебреште и Велес со петнаесет клирици и петнаесет парици.’ (Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βουτέλεως εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ εἰς τὸν Πρίλαπον καὶ εἰς τὸν Δευρότην καὶ εἰς τὸν Βέλεσσον κληρικοὺς ἑ̅ καὶ πάροικους ἑ̅.)¹¹ Епископот кој престојувал во средновековниот град Битола ги управувал градските крепости на Пелагонија, Прилеп, Дебреште и Велес. Во Прилеп и Битола бил почитуван култот на Богородица Пелагонитиса кој бил почитуван низ византиската екумена во времето на Комнените и Палеолозите и сеуште се сочувани неколку скапоцени икони од тој период.¹²

Во 1041 година византискиот император Михаил IV Пафлагон го задушил востанието на Петар Делјан, а локалниот војвода Мануил Ивац се обидел да ја запре византиската војска кај прилепскиот Плетвар со дрвена палисада, но без успех.¹³

За византиските императори Алексиј I Комнен (1081-1118) и Мануил I Комнин (1149-1155) воениот центар бил во тврдината Пелагонија кај Битола, но помеѓу 1198 и 1204 година крепоста на Прилеп станала стратешки по важна. Поради тоа Прилеп со Пелагонија и Стан биле назначена во ‘*Partitio Terrarum Imperii Romaniae*’ како *Provincia Prilapi et Pelagoniae cum Stano*, но не е познато дека овие делови биле заземени од латинската војска.¹⁴ Сепак, во 1211 година со битката кај Пелагонија, регионот бил заземен од сојузниците Михаил I Комнен Дука од Епир и латинскиот крал Хајнрих I¹⁵ После оваа битка областа

⁷ Во десеттиот век богомилството како религиозно двожење бил полемизиран во ‘Проширеното житие на Свети Климент’, во писмата на цариградскиот Патријарх Теофилакт кон бугарскиот цар Петар, проповедите на Козма Презвитер и други. Д. Ангелов, Богомилството во Бугарија, Софија 1969; D. Obolensky, *The Bogomils, a study in Balkan Neo-Manichaeism*, Cambridge 1972, 146-148, 162-167; R. Mihajlovski, ‘Heraclea, Pelagonia and medieval Bitola: an outline of the Heraclea ecclesiastical history (6th-12th century)’, *Folia Archaeologica Balkanica*, vol. III, 2015, 343.

⁸ R. Mihajlovski, ‘Bogomils on Via Egnatia and the Valley of Pelagonia: Geography of Dualist movement’, *Byzantinoslavica*, vol 72, (2014) 152-170.

⁹ V. Kravari, *Villes et villages de Macédoine occidentale*, Paris 1989, 320-322; Б. Бабић, Културно богатство Прилепа, VI-XVII век, Крушевац 1975, 9-21; *ibid*, Културно богатство Прилепа/Културното богатство на Прилеп од V-XIX век, Београд, Прилеп 1976.

¹⁰ R. Mihajlovski, ‘Medieval town of Prilep’, *Basileia: essays on Imperium and Culture, in Honour of E.M. and M.J. Jeffreys*, *Byzantina Australiensia*, vol. 17 (2011) 217-229.

¹¹ И. Снегаров, 1924, *История на Охридската архиепископија*, том I, Софија 1924, (repr. 1995) 55-56; H. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida, Geschichte und Urkunden*, Leipzig 1902 (repr. 1980) 30.

¹² R. Mihajlovski, ‘The Cult of the Mother of God, (Pelagonitissa) in the Bitola region’, *Byzantinoslavica*, vol.62/1, 271-288.

¹³ A. Kazhdan, ‘Prilapos’, *The Oxford Dictionary of Byzantium* vol. III, 1718; *Ioannis Scylitzae synopsis historiarum*, (Ioannes Turn recensuit) Apud Walter de Gruyter et socios, Berolinet et Novi Eboraci MCMLXXIII, 414.42; И. Микулчиќ, Средновековни градови и тврдини во Македонија, Скопје 1996, 72. Од дрвената плетена палисада која била подигната на преминот се добил и топонимот, Плетвар.

¹⁴ P. Magdalino, *Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later middle Ages, Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, London 1989, 104-105.

¹⁵ Nicetas Choniates, *Historia*, Bonn 1835, 643-672, 707-708; Kravari, *op. cit.*, 312; К. Ациевски, *Пелагонија во средниот век, од доаѓањето на словените до паѓањето под турска власт*, Скопје 1994, 126-132.

ги менувала освојувачите; во 1215 била завземена од Тодор Дука, деспотот на Епир, потоа од бугарскиот цар Иван Асен II во 1230.¹⁶ Помеѓу 1246 и 1259 година Прилеп бил цел на воени судири помеѓу Никејското царство и Епирскиот деспотат. Според записите на Георги Акрополит, Прилеп имал важност како гранична крепост со српското кралство на север.¹⁷ Поради тоа и седиштето на битолскиот пелагониски епископат било преместено во Прилеп во периодот помеѓу дванаесеттиот и петнаесеттиот век, откако Прилеп станал главно утврдување во регионот.¹⁸ Според Георги Акрополит кој учествувал во настаните, горната тврдина на Прилеп била неосвоива во 1258 година, иако била бранета од мал број на војници.¹⁹ Подградието Варош имало особен развој во

¹⁶ M. Spinka, *A History of Christianity in the Balkans, a study in the spread of Byzantine culture among the Slavs*, Chicago 1933, 110-112; Адиевски, *op. cit.*, 126-132; Н. Овчаров, *История и археология на Вардарска Македонија през XIV в.*, Софија 1996, 104.

¹⁷ G. Acropolitae, 'Annales Byzantini', *Patrologiae Graecae*, CXL, Paris 1887, 1048; Lj. Dokleštić, *Kroz historiju Makedonije*, Zagreb 1964, 44, A. Ducellier, *La façade Maritime de l'Albanie au Moyen Âge, Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, Thessaloniki 1981, 174-175.

¹⁸ P. Михајловски, 'Градот Битола-Манастир по османлиското освојување во 1385 година', *Патримониум. Мк*, том 12, 348.

¹⁹ Acropolitae, *op. cit.*, 1048; Kravari, *op. cit.*, 320; A. Дероко, Маркови кули-Прилеп, *Старинар* н.с., том 5-6 (195) 83-104; Овчаров, *op. cit.*, 107-109; И. Микулчиќ, *Средновековни градови и тврдини во Македонија*, Скопје 1996I, 252. Малата тврдина беше изградена помеѓу единаесеттиот и трианаесеттиот век, а големата тврдина при крајот на тринаесеттиот и почетокот на четрнаесеттиот век, Поради важноста на прилепската тврдина во 1259 се случи и битката во јужниот дел на пелагониското поле помеѓу Никејското царство и алијансата на Епирците и Латините. Види: R. Mihajlovski, 'The Battle of Pelagonia, 1259: a new look at the march routes and topography' *Byzantinoslavica*, vol. 64 (2006) 275-284. Во времето на Палеолозите оваа крепост има особено значење, а во 1321 година императорот Андроник III Палеолог го поставил за гувернер, протостаторот Тодор Синадин кој управувал до 1330. A. Kazhdan, 'Prilapos', *The Oxford Dictionary of Byzantium* vol. III, 1718-1719. Во 1334 српскиот цар Душан (1331-1355) ги превзел тврдините на Охрид, Прилеп, Битола и Лерин, а по неговата смрт во Прилеп била престолнината на Волкашиновото кралство (1366-1371) и на неговиот син Марко, се до неговата смрт во битката кај Ровине. (1371-1395). K. Жиречек, *Историја Срба*, том 1, Београд 1952, 247-274; Kravari, *op. cit.*, 319-322. Во 1661 година тврдината била посетена од османскиот патеписец Евлија Челеби, кој ја опишал во книгата 'Сеџахатнаме' како шестоаголна крепост со камени кули, со три куќи

четрнаесеттиот век како трговско средиште, но и како центар со црковно-интелектуални профили како што бил Григориј Акиндин.²⁰ Според И. Микулчиќ подградието на прилепската тврдина го добило името 'Варош' во четрнаесеттиот век, а населбата била изделена на квартави од кои секој имал своја црква.²¹

Печатот на Прото-сингелот Никифор е пронајден *in situ* во близината на црквата Свети Димитрија во Варош каде бил одржуван прочуениот годишен панаѓур околу црквата кое било познато како 'Панаѓириште'.²² При археолошките истражувања на Б. Бабиќ беше утврдено дека панаѓириштето завземало значителна површина од варошкото подградие, простирајќи се по лонгитуда од југоисток од црквата Свети Димитрија кај таканаречениот 'Еврејски дол' па се до урвиште-

и диздар. Современиот град Прилеп бил основан после 1395 во рамнината крај патот. Evlija Čelebija, *Putopis (transl. G. Elezović) vol. II*, Svijetlost, Sarajevo 1957, 60-61; И. Емин, *Евлија Челебија во Македонија*, Скопје. 2007, 23-24; A. E. Vacalopoulos, *History of Macedonia 1354-1833*, Thessaloniki 1973, 222; Kravari, *op. cit.*, 32320; И. Микулчиќ, *Средновековни градови и тврдини во Македонија*, Скопје 1996, 252, мапи на стр. 250 и 251; T. Polak, *Markovi kuli-Prilep, Konservatorski badan*, Warszawa 1984, 1-89; Б. Бабиќ, *Материјалната култура на македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп, Прилог за историјата на културата на македонскиот народ*, Прилеп 1986, 1-362; M. Kiel, 'Perlepe', *Encyclopaedia of Islam* vol. 8, Leiden 1995, 310-313.

²⁰ C. H. Hero, *Letters of Gregory Akindinos*, Washington 1983, X, n.6; A.M. Talbot, C. H. Hero, 'Akindynos Gregory,' *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, 1991, 45-46; R. Mihajlovski, 'A Sermon about the Anti-Palamite theologian Gregorius Akyndinos from Prilep,' *Nis i Vizantija, Sixth Symposium, Nis, June 3-5, 2007* (2008) 119-125.

²¹ M. Цепенков, 'Предание за Прилеп, Варош и околината и за бегаето на Марка Кралета од Варош', *Преданија*, книга 7, Скопје 1972, 122-127; И. Микулчиќ, *Средновековни градови и тврдини во Македонија*, Скопје 1996, 252.

²² A. Соловљев, *Одбрани споменици српског права (од краја XII до краја XV века)*, Београд 1926, 611; S. Vryonis Jr., 'The Panegyris of the Byzantine saint: a study in the nature of the medieval institution, its origin and fate', *The Byzantine Saint, 14th Spring Symposium of Byzantine Studies* (ed. S. Hackel), Birmingham 1981, 196-227. Овчаров, *op. cit.*, 107-115; Б. Бабиќ, 'Општ преглед на спомениците на минатото во Прилеп,' *Споменици на средновековната на средновековната и поновата историја на Македонија*, том 4, Скопје 1981, 32-34; idem, 'Покушај утврђивања места и граница Панаѓиришта Прилепа друге четвртине XIV века', *Старинар* 20 (1969) 1-10; Снегаров, том II, 439-446.

то на Света Варвара. Тоа бил саемски простор од околу 300 метри во должина, со металуршки работилници и занаетчиски дукани.²³ Овде било едnodневното пазариште околу потокот познат како 'Еврејски дол' кој течел помеѓу црквата свети Димитрија и манастирот свети Архангел Михаил. Според истражувањата на Б. Бабиќ при крајот на десеттиот век во просторот под денешниот манастир Свети Архангел постоел еден по-стар манастир изграден од дрво. Тоа бил манастирот Свети Апостоли кој се споменувал на ерменскиот натпис врз мермерната плоча откриена при археолошките ископувања во црквата Свети Димитрија. Во натписот се споменува дека во 1002 година монахот Атанасиј пристигнал во споменатиот манастир.²⁴

Според проучувањата на Н. Мавродинов најстарата црква на Свети Димитрија била подигната во самуиловото време, но била проширувана во неколку фази помеѓу дванаесетиот и четрнаесеттиот век. Фасадната декорација и архитектурата биле под влијанието на Епир и Тесалија²⁵ Внатрешноста била делумно зографисана по порачка на локалната византиска фамилија Мосинополити во 1284 година, а била и до-зографисана во четрнаесеттиот век, кога српскиот цар Душан ја дарувал оваа црква заедно со 'Панаѓириштето' како метох на Трескавечкиот манастир 'Успение на Пресвета Богородица'.²⁶

Над Панаѓириштето и Светидимитриевската црква бил сместен манастирот на Архангел Михаил кој бил изграден врз природен извор околу десеттиот век, а бил обновуван во крајот на тринаесеттиот век и во почетокот на четрнаесетти-

Слика 1., Печатот на Никифор прото-сингел, аверсот

от век од Јован, хартулариј на Западот.²⁷ Во 1861 година при западниот нартекс на црквата е пронајден еден извонредно значаен мермерен столб со врежан натпис од 996 година за упокоењето на епископот Андреја, што укажува дека овде бил црковното средиште на Варош.²⁸ Во четрнаесеттиот век овде била резиденцијална црква на локалните владетели.²⁹

Поради сложената историја на Варош натамошните истражувања за овој византиски печат придонесуваат околу расветлувањето на овој црковен центар. Дијаметарот на печатот е 20 мм, а тежината е 4.7 грама. На аверсот е представена бистата на Богородица Оранта со детето Исус во медалјон. Од двете страни се сочувани сиглите ΜΡ ΘΥ, (Мајка Божја). На реверсот е оштетениот натпис во четири реда:

+ΝΙΚΙΦ.Ρ.Υ| ΣΦΡΑΓ.ΜΑ| ΑΤΣΙ.ΚΕ| Λ..Υ

Натписот се чита:

+ Νικηφόρου σφράγισμα πρωτοσυγκέλλου

А во превод гласи:

+Печат на прото-сингелот Никифор

²³ Б. Бабиќ, *Културно богатство Прилепа: од V-XIX века, Културно богатство на Прилеп, од V до XIX века*, Народни музеј, Београд, Народен музеј, Прилеп, 1975, 9.

²⁴ Б. Бабиќ, *Културно благо Прилепа, VI-XVII век*, Народни музеј Крушевац, Народен музеј Прилеп, Крушевац 1975, 9.

²⁵ Н. Мавродинов, *Старобългарско искуство, XI-XIII век*, София 1959, 264; R. Mihajlovski, Molyvdovull of Nikephoros Protosynkellos', *Byzantinoslavica*, 69 (2010), 221-230; K. Balabanov, 'Crkvata sv. Dimitrij, s. Varoš, Prilepsko', *Spomenici na kulturata na Makedonija, Skorje* 1980, 178; V. Ristić, 'Crkva svetog Dimitrija u Prilepu,' *Sinteza* 10, (1979) 171-226; G. Millet, *L'École grécque dans l'architecture byzantine*, London 1974, 15-39, 253-289; Бабиќ, op. cit., 1981, 19-35; C. Stewart, *Serbian legacy*, London 1959, 62.

²⁶ Л. Славева-В. Мошин, *Грамотите на Стефан Душан за манастирот Трескавец*, Споменици 4., 88, 118, 143.

²⁷ П. Костовска, 'Фигурите на монасите во св. Архангел Михаил, Варош: прилог кон нивната идентификација', *Patrimonium.Мк.*, том 9, (2011) 79-96.

²⁸ И. Иванов, *Български старини изъ Македония*, София 1931, 26-27; R. Mihajlovski, 'Heraclea, Pelagonia and medieval Bitola: an outline of the Heraclea ecclesiastical history (6th-12th century)', *Folia Archaeologica Balcanica*, vol. III, 345-346.

²⁹ Kravari, op. cit., 220; Бабиќ, op. cit., 1981, 33; idem, op. cit., 1969, 11-14; Ациевски, op. cit., 199, 266.

Слика 1а., Печатот на Никифор прото-сингел, реверсот

Овој редок печат му припаѓа на прото-сингелот Никифор Маврон (Црниот) кој до 1078 година му бил секретар-сингел на охридскиот архиепископ Јован Лампин (1065-1078).³⁰ Според хрониката на Скилица-Кедрен по ненадејна смрт на Јован Лампин во Охрид, византискиот император Никифор Вотанијат (1078-1081) го назначил Никифор Црниот (Маврон) за патријарх на Патријаршкиот престол во Антиохија, а на охридскиот архиепископски престол го поставил дванаесеттиот по ред архиепископ, Јован Аинос ‘Трезвениот’, игуменот на манастирот Арициј.³¹

Според записите на Скилица-Кедрен охридската архиепископија страдала од ривалските борби за превласт во времето на византискиот император Михаил VII Дука (1071-1078). Во 1078 година се јавиле неколку претенденти на византискиот престол, помеѓу кои биле Никифор Вотанијат во Анатолија, Никифор Вриениј во Тракија и прото-проедар на драчката тема, Никифор Василаки. Последниов собрал една разнородна армија и тргнал против соперникот Никифор Вриениј по Виа Егнација кон Солун. Кога пристигнал

³⁰ Архиепископот Јован Лампин бил родум од селото Лампи на Крит или во Анатолија. Бил монах на паланината Олимп во Битинија заедно со Јован Ксифилин, кој подоцна станал Патријарх на Константинопол. Лампин бил назначен од императорот Михаил VII Дука за охридски архиепископ во 1065 година. V. Tapkova-Zaimova, ‘The Du Cange catalogue’, *State and Church, Studies in Medieval Bulgaria and Byzantium*, Sofia 2011, 231, n.103.

³¹ *Византијски извори за историју народа Југославије*, (Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић et alii) vol.3, (1966), 112: Tapkova-Zaimova, op. cit., 231-232.

во Охрид, Василаки побарал да биде прогласен за византиски цар и го повикал охридскиот архиепископ Јован Лампин за да го круниса, бидејќи охридските архиепископи имале привилегија да крунисуваат владетели. Меѓутоа архиепископот Јован Лампин останал лојален на византискиот император и го одбил барањето на Никифор Василаки како неосновано. Од непознати причини архиепископот ненадејно починал, а Скилица-Кедрен во своите записи навестува дека Василаки веројатно ја предизвикал неговата смрт.³²

Ова е првиот публикуван печат на Никифор Маврон како прото-сингел, додека од неговата патријаршиска дејност е сочуван еден печат со Богородица Мавриотиса во цел раст и Исус на градите, фланкирана со Свети Петар и Свети Павле во поклонение. Публикуван е од В. Лоран во 1965 и се датира во 1079-1080 година, кога Никифор Маврон на местото од починатиот патријарх Емилијан е избран за патријарх на Теополис, Велика Антиохија и Исток.³³

Во периодот помеѓу упокојувањето на Јован Лампин во 1078 година архиепископскиот престол бил празен, и веројатно во овој временски период имало писмена преписка на прото-сингелот и секретарот, Никифор Маврон, со црквените власти во Варош. Не е позната содржината на преписката, но единствено печатот останал сочуван. Во византиската црковна хиерархија прото-сингелот бил посредник помеѓу патријархот и императорот, со пошироки овластувања над државните службеници. Во црковната хиерархија постоеле епископи-сингели и митрополити-сингели, а прото-сингелот бил секретар на патријархот и со највисока функција помеѓу сингелите.³⁴

³² *Византијски извори за историју народа Југославије*, (Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић et alii) vol.3, (1966), 186: И. Снегаров, *Историја на Охридската архиепископија*, том 1, Софија 1924, (repr. 1995) 197/198; R. Mihajlovski, ‘Molyvdovull of Nikephoros Protosynkellos’, *Byzantinoslavica*, 69 (2010), 221-230. Од десеттиот век титулата на прото-сингел била доделувана на амбициозните епископи или митрополити, бидејќи прото-сингелот бил највисока функција кај архиерејите сингели. Византискиот император Алексии I Комнен со црковните реформи од 1092 ги сведува титулите на сингелот и прото-сингелот на почесни титули, така да тие го губат значењето. Охридскиот архиепископски синод имал привилегија да го одобри или да го одбие царскиот кандидат за архиепископ, макар тој да бил и прото-сингел.

³³ V. Laurent, *Le Corpus de l’empire Byzantine*, Tome V/2: l’Eglise, Paris 1965, 1525. Натписот на печатот на Никифор Маврон гласи: ‘Господе помогни му на Никифор Патријарх на Теополис, Велика Антиохија и целиот Исток.’

³⁴ G. SCHLUMBERGER, *Sigillographie de l’empire byzantin*, Paris, 1884, 412-4213.

Печатот на Никифор Маврон потекнува од последната четвртина на единаесеттиот век кога пелагониската црква и византиската управа минувале низ еден нестабилен период. Оваа византиска тема е управувана од гувернерот-дукс, а центарот на темата е во Скопје. Во овој период византискиот император го назначил Александар Кавасила за нејзин гувернер, а пелагониската област припаѓала во нејзините територијални рамки.³⁵

Во втората половина на единаесеттиот век е нагласен судирот помеѓу византиската воена и црковна аристократија. Архиепископот на Охрид и свештенството имале витална улога во смирувањето на балканското население поради долгите војни и високите даноци. Заради тоа архиепископот бил одбиран од највисокиот клир во престолнината од монасите како што биле Јован Аионос, Јован Лампин или Теофилакт Охридски.³⁶ Низ еден долг период словенското христијанско население на Балканот барало решенија за нивниот црковен статус, обраќајќи им се и на римската и на цариградската црква. Истовремено степските народи како што се Куманите и Печенезите се преселувале на Балканот, а Селџуците се населувале во Анатолија. Во овој период крстоносците минувале низ византиската територија кон Ерусалим, додека богомилското верско движење се раширило што предизвикало криза во црковно-империјалните структури.

³⁵ Византијски извори за историју народа Југославије, (Ј. Ферлуга, Б. Ферјанчић et alii) vol.3, (1966), 112; R. Mihajlovski, 'Collection of medieval seals from the fortress Kale in Skopje discovered during the archaeological excavations in the period between 2007 and 2012', *Byzantion* 86, (2016), (in print).

³⁶ После 1018 година Пелагонискиот епископ бил потчинет на Охридскиот архиепископат. Архиепископот бил избиран од византискиот император, а најчесто архиепископите доаѓаа од Константинопол, како Леон, Теофил и Михаил, а некои архиепископи доаѓаа од манастирите како што биле Теодул, Јован Лампин и Јован Аионос. Архиепископот Јоан Комнен му припаѓал на царската фамилија, додека Јован Каматир бил некогашен царски великодостојник. Види: И. Снегаров, 1924, *История на Охридската архиепископија*, том 1, София 1924, (repr. 1995) 81.

Contact address: Dr R. Mihajlovski, La Trobe University, 3086 Bundoora, Vic., Australia. E-mail: r.mihajlovski@latrobe.edu.au

Robert MIHAJLOVSKI

**NEW DATA ON THE SEAL OF THE PROTO-SYNKELLOS
NIKEPHOR MAVRON FROM THE MEDIEVAL VAROŠ, NEAR PRILEP**

Summary

This study sheds more light towards the identity of Nikephor proto-synkellos whose lead seal was found in the vicinity of the church of St Demetrios at Varoš near of Prilep. It is a rare Byzantine seal connected with the Byzantine ecclesiastical history of Prilep, Pelagonia and the Archbishopric of Ohrid from the last decades of the 11th century. The seal of the Proto-syncellos Nikephor was found in situ in vicinity of the church of Saint Demetrius in Varoš at the place 'Panagjirishte' where the annual fair was held.

This seal is well preserved with the diameter of 20 mm, and weights of 4.7 grams. On the obverse the Holy Virgin Orans with the child Jesus in a medalion is depicted between the sigla MP and ΘY. On the reverse there is an engraved inscription in four lines:

+ΝΙΚΙΦ.Ρ.Υ| CΦΡΑΓ..ΜΑ| ΑΤCΙ.ΚΕ| Λ..Υ

It can be read as:

+ Νικηφόρου σφράγισμα πρωτοσυγκέλλου

This rare seal belongs to the Proto-synkellos Nikephor Mavron who was a secretary-synkellos for the Archbishop John Lampin (1065-1078). According to the chronicle by Scylitzes-Kedrenos after the unexpected death of John Lampin, the Byzantine Emperor Nikephoros Botaneiates had appointed Nikephoros Mavron as the Patriarch of Antioch, while he appointed John Aionos "The sober one" to be the twelfth Archbishop of Ohrid.

Nikephor Mavron patriarchal seal has been published by V. Lorain in 1965. It was dated in 1079-1080 when Nikephor Mavron was elected as the Patriarch of Theopolis, Great Antioch and of Eastern Anatolia.

Contact address: *Dr R. Mihajlovski, La Trobe University, 3086 Bundoora, Vic., Australia. E-mail: r.mihajlovski@latrobe.edu.au*

